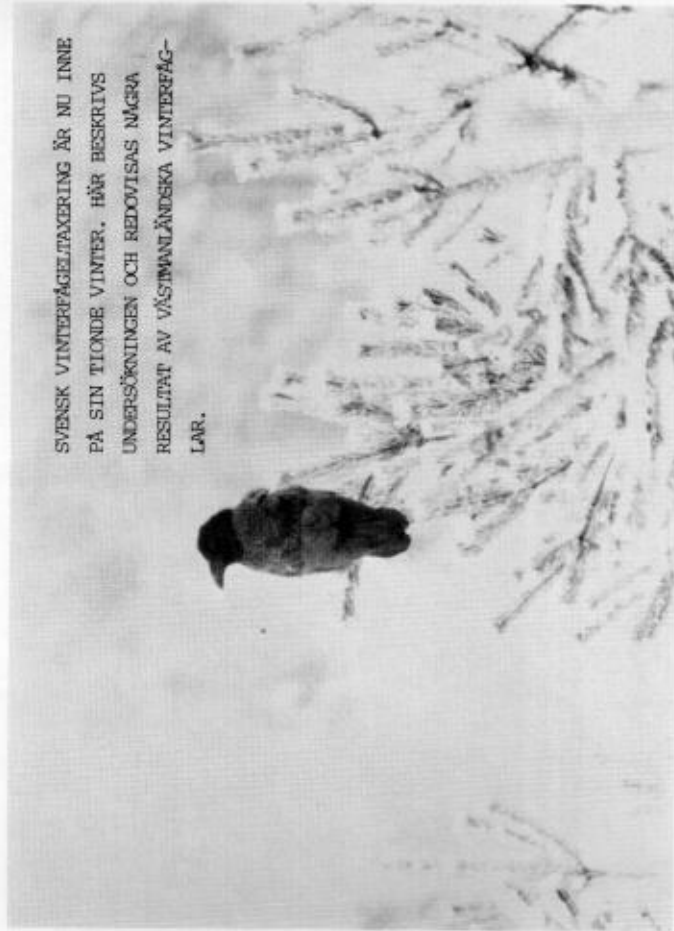

Vinterfåglar i Västmanland

Tomas Carlsson

SVENSK VINTERFÅGELTAXERING ÅR NU INNE
PÅ SIN TIONDE VINTER. HÄR BESKRIVS
UNDERSÖKNINGEN OCH REDOVISAS NÅGRA
RESULTAT AV VÄSTMANLÄNSKA VINTERFÅG-
LAR.

En del av oss naturintresserade stannar väl inne i stugvärmnen under den kalla och mörka årstiden. Ibland gluttar vi ut lite bakom gardinen och längtar efter våren. Kanske får vi också lite dåligt samvete över att vi inte går ut, när vi sneglar på talgoxarna i fågelstugan, där de begärligt slukar både talg och frö. Hur kan egentligen de fåglar som stannar här på vintern klara sig? Hur mycket fågel finns det kvar? Är bestånden lika från vinter till vinter?

Faktiskt är det ju så att vinterfågelauan i våra trakter kan vara nog så intressant, för de fågelarter som stannar regelbundet visar prov på en enastående anpassning till vintern hårda klimat.

Men vintrarna varierar och de fåglar som är kvar påverkas i olika grad av en mängd faktorer.

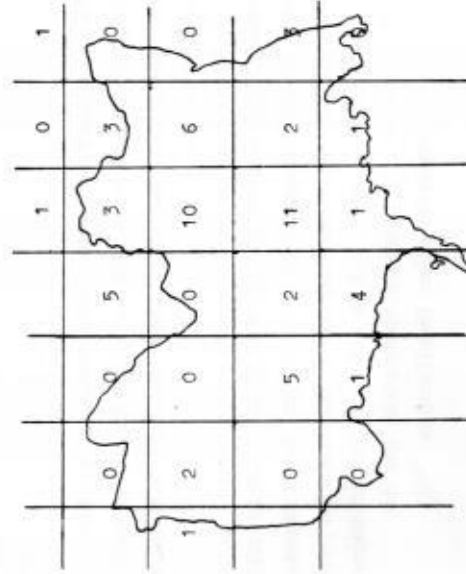
Ett sätt att följa fågelauans förändring i Sverige under vintrarna är "Svensk vinterfågeltaxering". Taxeringen organiseras av Sören Svensson på Zoologiska institutionen vid Lunds Universitet.

Undersökningen är en punkttaxering. Man räknar alla fåglar under en viss tid (exakt 5 minuter) på varje punkt. Antalet punkter är 20 st förlagda på lagom avstånd från varandra efter en rutt som man väljer själv. Man kan ta sig fram hur man vill utefter rutten: gå, cykla, åka skidor/bil eller MC (det sista dock något kylslaget). Själv rekommenderar jag att gå eller åka skidor, för då får man upp värmen mellan punkterna. Det kan ju bli lite svalt att stå still i 5 minuter särskilt om det är 20 grader kallt, så man bör ta på sig ordentligt.

Det är viktigt att man väljer en rutt som man kommer ihåg till kommande år och där man är säker på att alltid kunna komma fram. Vitsen med det hela är ju att kunna jämföra olika vintrar med varandra. Tidpunkten för midvinternräkningen ligger kring jul och nyårsbelgerna. Man väljer då en dag med hyggligt väder (räkning i rykande snöstorm är inte så lyckat varken för fåglar eller inventerare). Dagen man väljer under perioden kan alltså skifta något mellan åren, men tidpunkten på dagen ska i princip vara den samma. En runda till fots tar ungefär 4 timmar.

Antalet rutter

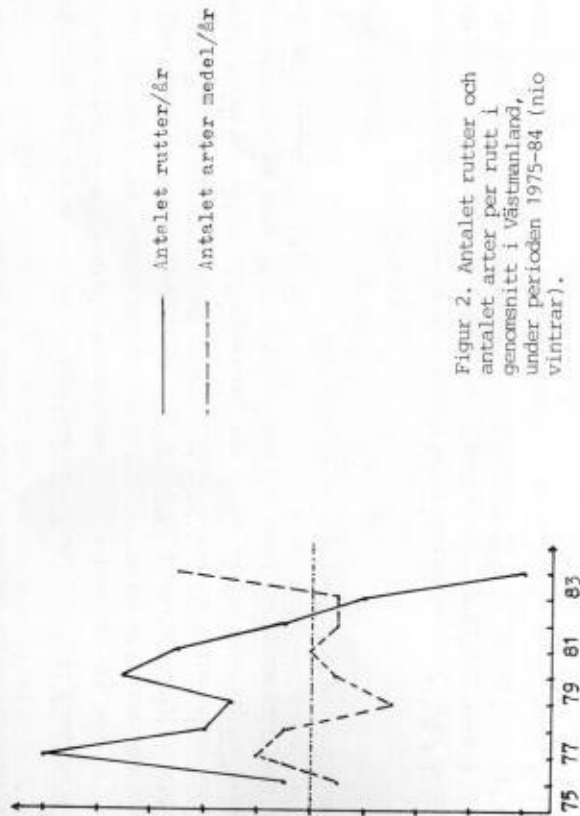
Undersökningen är nu inne på sitt tionde år. I Västmanland har under denna tid (1975-1984) sammanlagt 62 olika rutter inventerats. Det är dock bara 2 st vilka har inventerats alla åren. De 62 rutterna har tillsammans gett 183 "rutt-dagar", en rutt-dag är en inventeringstur av en rutt. Inventeringarna är inte

Figur 1. På kartan visas fördelningen av vinterfågelrutter i Västmanland (1975-1984).

jämnt fördelade över landskapet (se figur 1.). Det blir ganska naturligt en tyngdpunkt där de flesta ornitologerna bor eller där det finns fågelklubbar som organiserar och inspirerar sina medlemmar.

Antalet taxeringar har varierat mellan åren (figur 2) men de två sista åren har de sjunkit kraftigt. Från att ha legat på ett genomsnitt av 22 rutter per år har de minskat till endast 10 stycken 1983-84. Detta är naturligtvis inte bra, eftersom materialet blir säkrare ju fler rutter det är. Tyvärr har tren- den varit densamma i hela landet. Kanske kan det svalnande intresset delvis

Figur 2. Antalet rutter och antalet arter per rutt i genomsnitt i Västmanland, under perioden 1975-84 (nio vintrar).

bero på att mycket få resultat har publicerats. Men undersökningen är sådan att det krävs några års tålmodigt insamlande av data innan man kan börja skönja ett mönster i alla myriader av siffror. Ju längre tiden går desto viktigare och intressantare blir varje inventering.

En annan orsak kan vara att man väljer en rutt som är väldigt fågelfattig och efter något år så tröttnar man på att stå och frysa utan att det händer något. När man studerar materialet närmare kan man misstänka att så verkligen har varit fallet med en del rutter. Ibland kan man t o m se att inventeraren väljer en ny och fågelrikare rutt i stället. Ur bearbetningssynpunkt har det ingen större betydelse om rutterna är fågelrika eller fågelfattiga.

Antalet arter

Sammanlagt är 72 arter sedda under de 183 rutterna i Västmanland. Men många av dessa är högst sporadiska, kanske bara sedda en enda gång under de nio åren. Medeltalet är ca 18 arter/rutt och den högsta siffran vid en taxering är 32 arter, medan minimum ligger på bara 4 arter, på en ren skogsrudd.

För att locka ut några intresserade till kommande vintrar kan nämnas att t ex alla Sveriges häckande hackspettarter är sedda, likaså bändelkorsnäbb, tallbit, steglits, stonkäck och vinterhämling. Men man måste komma ihåg att det inte är rariteterna som är syftet med räkningen. Enstaka observationer säger mycket lite, utan det är bland de mer vanliga arterna man kan följa en utveckling. Visst piggar det upp med en stare vid ett fågelbord eller en tretåig hackspett på en annars ödslig punkt.

I figur 2 kan man också studera hur antalet arter varierar mellan olika vintrar. Det är slående hur väl artantalet följer antalet rutter. Men det sista året 1983-84 är sambandet omvänt, ett litet antal rutter och rekordmånga arter. Detta kan delvis hänga samman med att slumpen får större möjlighet att påverka de år som rutterna är få. Det är också så att de rutter som först försvinner är de med minst antalet arter och till slut är bara de "bästa" kvar, vilket då ger ett för bra resultat jämfört med andra år.

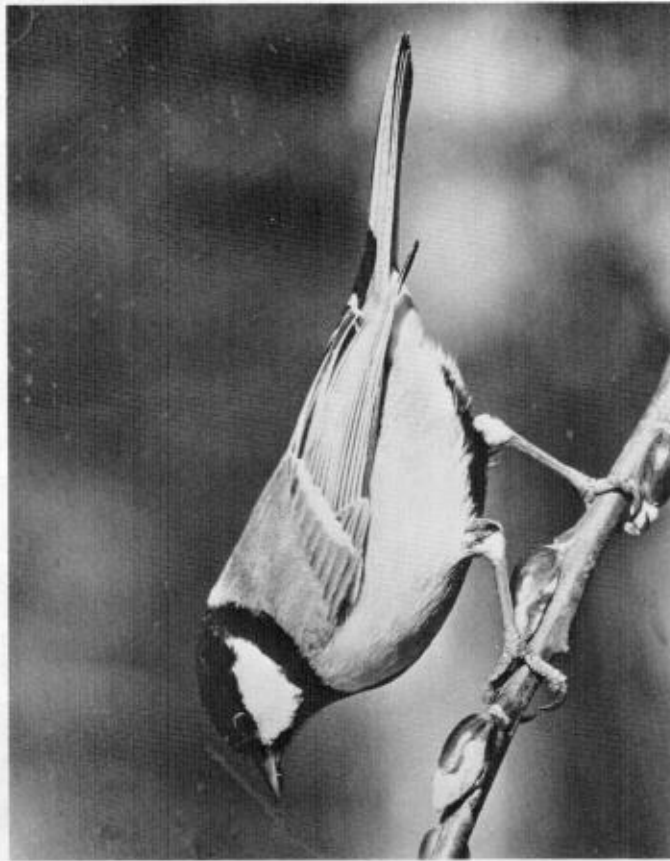
Det kan vara så att antalet arter ökar med antalet rutter, eftersom antalet rutter i goda biotoper ökar mer än de "dåliga", vilket borde påverka materialet i förhållande till hur många arter det blir i genomsnitt för varje år. Det kan också vara effekter av det begränsade material vi har i Västmanland för närvarande. Hade vi haft flera hundra rutter hade kanske diagrammet sett annorlunda ut.

En orsak till topparna 1976-77 och 1983-84 kan också vara den mycket goda tillgången på bl a rönnbär och det sista året även grankott. Detta bidrog till att mängder av fågel stannade kvar i vårt landskap och livnärde sig på bären/fröna.

Olika invasionsarter kan också bidra till en höjning av antalet arter. Vintern 1976-77 fanns det t ex gott om tallbit efter höstens stora invasion och detta gav ett klart utslag i inventeringsprotokollen. Eftersom skillnaderna mellan åren bara rör sig om ett par, tre arter, har ett tillskott på några arter stor betydelse.

Hur varierar antalet arter?

Hur varierar antalet arter i de olika delarna av Västmanland? Vårt material är alldeles för litet för att man ska kunna säga något säkert om det. Man kan anta att det är något fågelrikare i de östra delarna, med dess mer varierande biotoper och ett något mildare klimat. Faktiskt visar siffrorna att det i genomsnitt finns en art mer på rutterna i Mälardalen än i Bergslagen, men om antalet ruttor är litet i Västmanland som helhet så är det ännu mycket mindre i Bergslagen.

Talgoxens vinterpopulation i Västmanland varierar väldigt mycket visar vinterfågelräkningarna. Foto: Sören Nordström

Det som borde ha stor betydelse är vinterns hårdhet, temperatur och snödjup. Men det tycks inte vara avgörande i förhållande till antalet arter. Man får komma ihåg att inventeringen ligger runt jul och nyår och effekten av en kall och snörik vinter är inte så tydlig förrän i slutet av vintern, när resurserna är uttömda. Det är ju till och med så att många vintrar inte har börjat på allvar förrän till jul eller nyår.

Vintern 1976-77 var lång och mycket snörik. Trots detta var artantalet relativt högt, så matresurserna är tydligen mer avgörande än vinterns hårdhet. Vintern 1978-79 som började tidigt och var mycket kall, hade det lägsta antalet arter. Detta år hade inte heller någon särskild tillgång av rönnbär eller granfrö. De arter som vanligtvis stannar här på vintern påverkas relativt lite av köld och snö så länge de har tillgång på föda.

Björktrasten

Låt oss då titta närmare på några arter. En art som finns i landskapet varje vinter, även om det oftast är i mindre antal, är björktrasten.

År	75-76	76-77	77-78	78-79	79-80	80-81	81-82	82-83	83-84
Antal ex/rutt	0.2	149	1.1	1.6	1.7	0.2	0.8	5.6	115.6

Tabellen visar genomsnittet på antalet iaktagna björktrastar för de olika vintrarna.

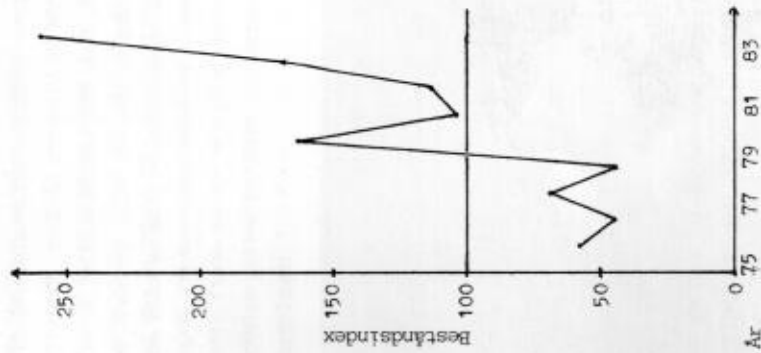
I tabellen ser man tydligt att de stora björktraståren sammanfaller med de rikaste rönnbärsåren. Om man bortser från de båda toppåren får man ett snitt på ca 1.5 individer/rutt för hela perioden, vilket visar att "snöskatan" är en regelbunden men sparsam övervintrare normalt sett. Om vi låter de båda goda åren ingå i genomsnittet ökar det genast till ca 30 individer/rutt. Framtiden kommer att utvisa om det finns någon periodicitet i massupträdet.

Korpen

Korpen är en av de fågelarter som finns året runt i landskapet. Många (inte minst jägare) anser att korpen har ökat de senaste åren. Kanske skulle detta gå att se med hjälp av midvintertaxeringarna. En hel del korp ses också av inventerarna, men utslaget på ett genomsnitt per rutt för hela perioden är antalet ganska lågt, ca 1.9 individer/rutt. Utvecklingen kan följas i figur 3. Där tycks tendensen vara en ökning, men kom ihåg att sista årets våldsamma stigning, en fördubbling av snittet, också kan vara en följd av att endast tio ruttor har inventerats.

Talgoxe och blåmes

Dessa arter tillhör de vanligaste arterna i inventeringen, i synnerhet talgoxen,

Figur 3. Förändringar i antal korpar under vintertaxeringarna (jul-nyår) under perioden 1975-84 (nio vintrar) i Västmanland.

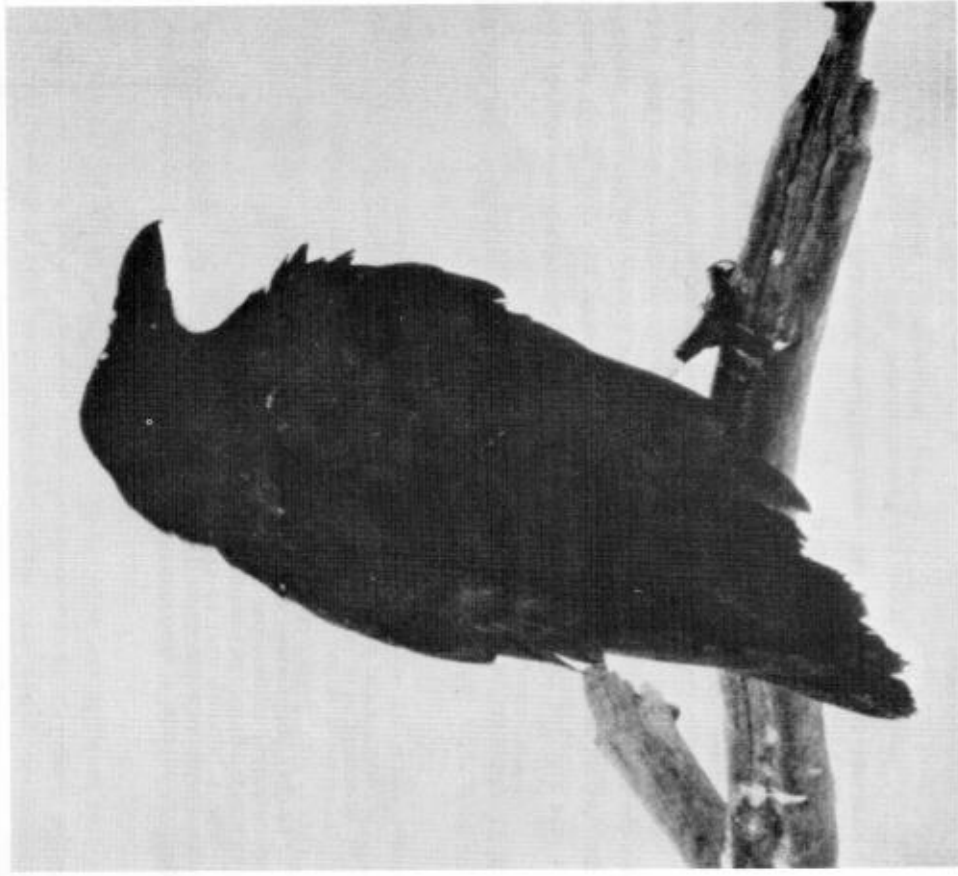
Index 100 = medeltal alla vintrar i Västmanland (1.9 ex per ruttdag).

vars individantal är ungefär 70% vanligare än blåmesen. Både talgoxens och blåmesens beståndsförändringar styrs till stor del av vintrarnas hårdhet, se figur 4, (se även Svensson 1984). I figur 4 ingår bara talgoxen eftersom de båda arterna uppvisar lika kurvor. Det går också att studera sambandet mellan vinterbeståndet och de talgoxar som häckar. I Fåglar i Västmanland nr 4 1984 skriver Stefan Björklund och Stig Özman om sina resultat från holkstudierna i Sala och Ramnäs.

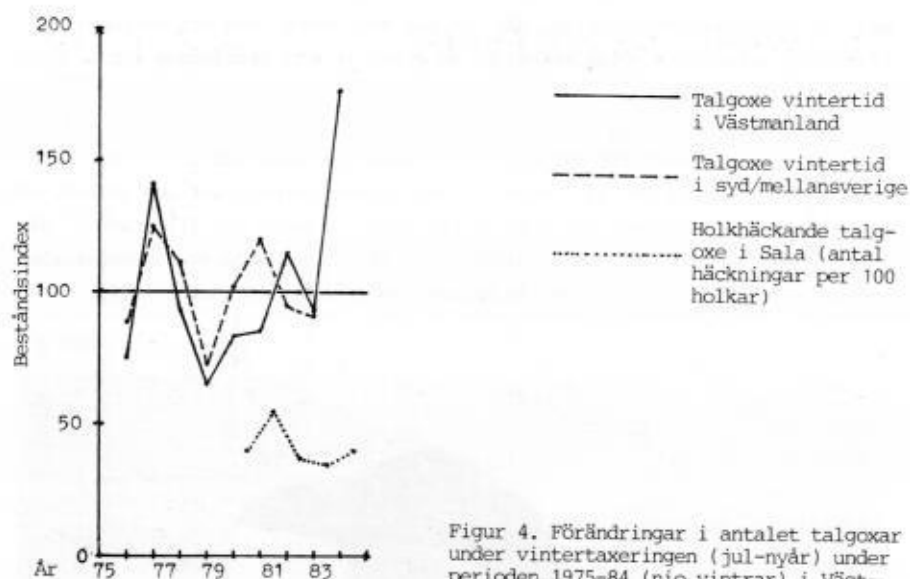
En strång vinter med lågt antal fåglar i vintertaxeringen borde följas av ett lägre antal häckande fåglar. Studerar man figur 4 stämmer detta inte så bra med västmanlandsmaterialet. Jämför man däremot med förhållandet för hela syd- och mellansverige noterar man att det häckande beståndets storlek är väl förbundet

med vintrarnas beståndsstorlek. Här får man åter komma ihåg att västmanlands-taxeringen innehåller dolda felkällor på grund av sitt begränsade antal inventerade rutter per år.

Index och genomsnittet för varje år är uträknat på olika sätt. Eftersom Västmanland har alldeles för få rutter, är det totala genomsnittet och indexet uträknade på hela perioden. Varje år är ett snitt på detta års alla rutter, där ingen hänsyn tas till om det är många eller få rutter. Hela sverigenmaterialet byggs på en jämförelse år från år mellan samma rutter (Svensson 1984).

Undras om denna korp finns med i vinterfågelräkningarna? Foto: Tom Sävström

Figur 4. Förändringar i antalet talgoxar under vintertaxeringen (jul-nyår) under perioden 1975-84 (nio vintrar) i Västmanland och syd-mellansverige (Svensson 1984). Jämfört med antalet holkhäckande talgoxar i östra Västmanland 1980-84 (Björklund & Öhman 1984).

Index 100 = medeltal alla vintrarna i Västmanland (15.2 ex per ruttdag).

Nog vore det roligt om

flera började med vinterfågeltaxering nästa vinter. Det är ett kul sätt att titta på fåglar under den mörkaste årstiden, när inte mycket annat händer, och samtidigt drar man ett viktigt strå till kunskapestacken om våra fåglar och dess miljö. Gamla och nya fågelskådare: damma av era rutter eller tag några nya! då blir både det svenska och västmanländska materialet ännu intressantare.

REFERENSER

- Svensson, S. 1984. Svenska Vinterfågelräkningen. Vår Fågelvärld 43:369-371
 Björklund, S., Öhman, S. 1984. Populationsmätning genom holkstudier. Fåglar i Västmanland 15:63-69

Tomas Carlsson, Sävenforsvägen 3B, 712 00 Hällefors